

УДК: 330.190.4.

DOI: [10.52754/16948734_2024_1\(4\)_7](https://doi.org/10.52754/16948734_2024_1(4)_7)

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ КИЧИ ЖАНА ОРТО ИШКАНАЛАРДЫН РОЛУ
ЖАНА ӨНУГҮҮСҮ**

**РОЛЬ И РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА КЫРГЫЗСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ**

**ROLE AND DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISE IN THE KYRGYZ
REPUBLIC**

Ысакова Малахаткан Шариповна

Ысакова Малахаткан Шариповна

Isakova Malakhatkan Sharipovna

Улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

Старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

malahatysakova@gmail.com

Шарип кызы Акибаткан

Шарип кызы Акибаткан

Sharip kuzu Akibatkan

Окутуучу, Ош мамлекеттик университети

Преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

Ысакова Айсулуу Шариповна

Ысакова Айсулуу Шариповна

Isakova Aisuluu Sharipovna

Окутуучу, Ош мамлекеттик университети

Преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ КИЧИ ЖАНА ОРТО ИШКАНАЛАРДЫН РОЛУ ЖАНА ӨНҮГҮҮСҮ

Аннотация

Макалада чакан жана орто бизнестин Кыргыз Республикасынын экономикасындагы ролу жана республиканын экономикасына кошкон салымы каралып, чакан жана орто бизнестин статистикалык талдоосу жүргүзүлгөн. Корреляциялык жана регрессиялык анализдин жардамы менен Кыргыз Республикасынын аймагы боюнча чакан жана орто бизнестин өнүгүүсү изилденген. Аймактар боюнча кичи жана орто бизнес үчүн акыркы беш жылга прогноз түзүлдү. Ишкердикти колдоо жана стимулдаштыруу үчүн өзүнчө финансылык жана кредиттик механизмдер сунушталган.

Ключевые слова: чакан жана орто бизнес, дыйкан чарбалар, корреляциялык жана регрессиялык анализ, статистикалык талдоо, каржылоо булактары.

РОЛЬ И РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Аннотация

В статье рассмотрена роль малого и среднего предпринимательства в экономике Кыргызской Республики и в связи с этим вклад в экономику республики, проведен статистический анализ субъекты малого и среднего предпринимательства по территории Кыргызской Республики, исследовано развития субъекты малого и среднего предпринимательства по территории Кыргызской Республики с помощью корреляционно-регрессионного анализа. Сделан прогноз на последние пять лет для субъектов малого и среднего бизнеса по регионам. Для поддержки и стимулирования предпринимательства предложены отдельные финансово-кредитные механизмы.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, фермерские хозяйства, корреляционно-регрессионный анализ, статистический анализ, источники финансирования.

ROLE AND DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISE IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Abstract

The article examines the role of small and medium-sized businesses in the economy of the Kyrgyz Republic and, in connection with this, their contribution to the economy of the republic, carried out a statistical analysis of small and medium-sized businesses across the territory of the Kyrgyz Republic, and examined the development of small and medium-sized businesses across the territory of the Kyrgyz Republic with the help of correlation and regression analysis. A forecast has been made for the last five years for small and medium-sized businesses by region. To support and stimulate entrepreneurship, separate financial and credit mechanisms have been proposed.

Keywords: small and medium business, farms, correlation and regression analysis, statistical analysis, sources of financing.

Чакан жана орто бизнестин өсүшү, өнүгүшү экономиканын өзгөчө тармагы катары Кыргызстандын азыркы этапта экономикалык өсүшүн камсыз кылуу максатындагы реформалардын маанилүү багыттарынын бири болуп саналат. Кыргызстан сыяктуу өлкөлөрдө чакан жана орто бизнестин өнүктүрүү көйгөйлөрү дүйнөлүк экономикалык кризистин кесепеттерин жоюунун заманбап шарттарында өзгөчө актуалдуу болуп саналат [1].

Чакан жана орто бизнес Батыш Европанын, Япониянын жана башка динамикалуу өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн экономикалык жана социалдык турмушунда маанилүү орунду ээлейт, алар ички дүң продукциянын 80%ке чейинин түзөт. Мисалы, анын ИДП түзүмүндөгү үлүшү: АКШда – 53%, Японияда – 55%, Италияда – 60%, Улуу Британияда – 53%, Германияда – 54%, Францияда – 62%, Кытай – 84,3%, Гонконг – 63,0, Индонезия – 79,2, Корея Республикасы – 78,5, Мексика – 58,5, Филиппин – 32,0, Тайвань – 68,6, Таиланд – 73,8% ж.б [2].

Кыргызстанда кичи жана орто ишкердикти өнүктүрүү учурдун кечиктирилгис талабы болуп эсептелинет. Анткени Кыргызстандын экономикасынын келечеги кичи жана орто ишкердиктин өнүгүү деңгээлине байланышкан. Кичи жана орто ишкердиктин чөйрөсүн кеңейтүү рынокто товарлар менен кызмат көрсөтүүлөрдү толтурууга, атаандаштык чөйрөнү жана кошумча жумуш орундарын түзүүгө түрткү берет, ошондой эле коомдук чыңалууну жумшартат, илимий-техникалык прогрессти ылдамдатат, мамлекеттик бюджеттин киреше бөлүгүн көбөйтөт жыйынтыгында коомдо саясий жана экономикалык туруктуулук өкүм сүрөт. Кичи жана орто ишкердик рыноктун негизги сектору катарында учурда өнүгүү, структуралык өзгөрүүлөр жана өзүн-өзү каржылоо үчүн аябагандай зор потенциалга ээ [1].

Ишкер -өндүрүш факторлорунун жаңы комбинациясын ишке ашырууга далалат жасайт жана экономикалык өнүгүүнү камсыз кылат. “Ишкердүүлүк” термини көбүнчө экономика чөйрөсүндө колдонулуучу терминдердин катарына кирет. Бирок ишкердүүлүктө ишке болгон чыгармачылыкты, демилгени, тандап алган чөйрөдө өзүн өнүктүрүүнү дагы камтыйт.

Ишканаларды аймактык жана жергиликтүү деңгээлде өнүктүрүү Кыргыз Республикасы үчүн өзгөчө маанилүү. Аймактык жана жергиликтүү деңгээлдерде чечимдерди кабыл алуу жана колдоо көрсөтүү ишкерлер бетме-бет келишкен чыныгы көйгөйлөр жана мүмкүнчүлүктөрдү эсепке алуу сыяктуу артыкчылыкка ээ.

Аймактык жана муниципалдык бийлик органдары ишкердикти өнүктүрүүдө жана ага мамлекеттик колдоо көрсөтүүдө өзүнө ыйгарылган ролун жана андан талап кылынуучу жоопкерчилигин сезе билүүлөрү керек. Аймактардын кээ бирлерин ишкердик ишмердүүлүк акыркы жылдарда өнүгүү тенденциясын көрсөтүп жатат жана мындай көрүнүшкө негиз катары жергиликтүү бийликтердин бул жараяндарга түздөн-түз катышуусун белгилеп кетүүгө болот. Өлкөбүздүн негизги эки шаарларындагы (Бишкек жана Ош) кичи жана орто ишкердиктин өнүгүүсү натыйжалуу болуп жаткан убакта башка аймактар өздөрүнүн демилгелерин өркүндөтүшүп, кичи жана орто ишкердикке колдоо көрсөтүүгө багытталган практикалык иштерди жүргүзүп келишкендигин баса белгилөөгө болот [1].

Ошентип, чакан бизнестин ар кандай коомдук процесстерге практикалык таасири анын функцияларынын объективдүү жогорку социалдык-экономикалык мааниси жөнүндө тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет. Чакан жана орто бизнестин өнүктүрүү үчүн мамлекет

тарабынан көптөгөн концепциялар иштелип чыккан жана жүзөгө ашыруу үчүн бир канча аракеттер жүрүүдө.

1-таблица. Аймактар боюнча чакан жана орто ишкердик субъекттери боюнча статистикалык маалымат (2013-2022-жылдар)

Жылдар	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
	725 169	748 511	781 555	808 437	833 161	856 549	880 691	897 363	914 458	933 043
Чакан ишканалар	11 749	12 712	13 232	13 592	13 858	14 520	16 199	16 302	16 252	16 587
Орто ишканалар	800	793	795	776	795	769	779	717	798	788
Жеке ишкерлер	329 737	350 688	366 734	379 150	389 778	401 658	411 405	418 763	429 985	442 507
Дыйкан (фермердик) чарбалары	382 883	384 318	400 794	414 919	428 730	439 602	452 308	461 581	467 423	473 161

Эконометрика экономикалык өлчөө куралдарын, ошондой эле микро жана макроэкономикалык моделдердин параметрлерин баалоо методологиясын камсыз кылат. Эконометрикалык талдоонун ар кандай социалдык-экономикалык факторлору изилденген [6].

Экономиканын ар бир тармагын өнүктүрүүдө аларды изилдөө үчүн кызыктуу жана маанилүү кубулуштар бар, анткени алар убакыттын өтүшү менен өнүгөт жана өзгөрүп турат. Убакыттын өтүшү менен баалар, экономикалык шарттар жана белгилүү бир өндүрүш процессинин режими өзгөрөт. Белгилүү бир убакыт аралыгындагы мындай көрсөткүчтөрдү өлчөөлөрдүн жыйындысы *убакыттык катардын* жардамында аныктылат.

Көпчүлүк эконометрикалык моделдер динамикалык эконометрикалык моделдер катары тургузулган. Бул өзгөрмөлөрдүн ортосундагы себеп-натыйжа байланыштарын моделдөө убакыттын өтүшү менен ишке ашырылып, баштапкы маалыматтар *убакыттык катар* түрүндө берилет дегенди билдирет.

2-таблица. Аймактар боюнча чакан жана орто ишкердик субъекттеринин жалпы санынын көрсөткүчтөрү

Жылдар	Аймактар боюнча чакан жана орто ишкердик субъекттеринин жалпы саны	t
2013	725169	1
2014	748511	2
2015	781555	3
2016	808437	4

2017	833161	5
2018	856549	6
2019	880691	7
2020	897363	8
2021	914458	9
2022	933043	10

MS Excelдин жардамында жогорудагы көрсөткүчтөрдүн негизинде регрессиялык теңдемелерди аныктайбыз жана убакыттык катардын жардамында статистикалык анализ жүргүзөбүз.

<i>Регрессиялык статистика</i>					
Көптүк (множественный) R		0,995185957			
R-квадрат		0,990395089			
Нормалдаштырылган R-квадрат		0,989194475			
Стандарттык ката		7382,292387			
Байкоо (наблюдения)		10			
Дисперсиялык анализ					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>F мааниси</i>
Регрессия	1	44955991937	44955991937	824,907212	2,33618E-09
Калдык	8	435985927,1	54498240,88		
баары	9	45391977864			

	Коэффициенттер	Стандарттык ката	t-статистика	P-мааниси	Төмөнкү 95%	Жогорку 95%	Төмөнкү 95,0%	Жогорку 95%
Y	709504,2	5043,065775	140,6890633	7,28624E-15	697874,8695	721133,5305	697874,8695	721133,5305
X	23343,54545	812,7636421	28,72119795	2,33618E-09	21469,30913	25217,78177	21469,30913	25217,78177

Натыйжада $y = a + bx$ түгөйлөш сызыктуу регрессиянын (парная линейная регрессия) негизинде төмөнкүдөй моделге ээ болобуз:

$$y = 709504,2 + 23343,54x$$

Алгачкы эконометрикалык моделдин регрессиялык анализинен детерминация коэффициенттери (R^2) кыйла жогору экени көрүнүп турат. Көптүк корреляция коэффициенттери 0,99 көз каранды өзгөрмөнүн дээрлик 99%ы моделде эске алынганын жана моделге кирген факторлордун таасиринен келип чыккандыгын көрсөтөт, бул бүтүндөй моделдин олуттуу экендигин далилдейт.

Макалада, регрессиялык коэффициенттердин негизинде изилдөө учурунда аларды сорттоо жана эң чоң детерминация коэффициентин алуу менен, аймактар боюнча чакан жана орто ишкердик субъекттеринин жалпы саны өсүшү маанилүү экенин көрсөткөн модель алынган.

Ушул тургузулган моделдин жардамында аймактар боюнча чакан жана орто ишкердик субъекттери боюнча акыркы 5 жылдыкка прогноз (божомол) жүргүзөбүз.

Рыноктук экономиканын шартында региондук экономикалык системалардын туруктуу өнүгүүсүн болжолдоо, эконометрикалык моделдөө спецификалык өзгөчөлүктөргө ээ.

Аймактын экономикалык системаларынын туруктуу өнүгүүсүн болжолдоо аркылуу келечекке көз салуу, бүгүнкү күндөгү кырдаалды алдын ала көрүү аракети объективдүү зарылчылык болуп саналат.

3- таблица. Аймактар боюнча чакан жана орто ишкердик субъекттеринин жалпы санынын көрсөткүчтөрүнө болжолдуу баа берүү

Жылдар	Аймактар боюнча чакан жана орто ишкердик субъекттеринин жалпы болжолдуу саны Y	t
2024	966283,2	11
2025	989626,7455	12
2026	1012970,291	13
2027	1036313,836	14
2028	1059657,382	15

Акыркы жылдары Кыргыз Республикасында жеке ишкерлердин, дыйкан (фермердик) чарбалардын, чакан жана орто ишканалардын саны туруктуу өсүүдө. Мисалы, статистика боюнча, 2022-жылы жеке ишкерлердин, дыйкан (фермердик) чарбалардын, чакан жана орто ишканалардын жалпы саны 933043,0 миңди түздү, анын ичинен 16,587 миңи чакан ишканалар болуп саналат жана 7,88 миңи орто ишканалар, 442,507 миңи жеке ишкерлерди жана 473,161 миңи дыйкан (фермердик) чарбалар болуп эсептелет. Ал эми 2026-жылы жеке ишкерлердин, дыйкан (фермердик) чарбалардын, чакан жана орто ишканалардын жалпы саны болжол менен 1012970,291 миңди түздү, 2028-жылы жеке ишкерлердин, дыйкан (фермердик) чарбалардын, чакан жана орто ишканалардын жалпы саны болжол менен 1059657,382 миңди түздү. Демек 2026- жылдардагы болжолдуу статистиканы алып карасак жеке ишкерлердин, дыйкан (фермердик) чарбалардын, чакан жана орто ишканалардын жалпы саны болжол менен 92, 1 миңге өскөн, ал эми 2028 -жылдардагы статистиканы алып

карасак жеке ишкерлердин, дыйкан (фермердик) чарбалардын, чакан жана орто ишканалардын жалпы саны болжол менен 88000 өскөн (2,3-таблица).

Демек, түзүлгөн эконометрикалык модель статистикалык мааниге ээ жана ал Кыргыз Республикасындагы аймактар боюнча чакан жана орто ишкердик субъекттеринин жалпы санынын көрсөткүчтөрүнүн көлөмүн аныктай алат.

Чакан бизнес рынок экономикасынын социалдык багытын өнүктүрүүдө, рыноктун эффективдүүлүгүнүн ортосундагы тең салмактуулукту камсыз кылууда жана социалдык маселелерди чечүүдө чоң роль ойнойт. Аймактык деңгээлде чакан бизнестин ролу жумушсуздукту азайтуу, үй чарбаларынын кирешелерин көбөйтүү жана бюджеттин кирешелерин көбөйтүү болуп саналат.

Жыйынтыгында ишкердикти колдоо жана стимулдоо үчүн төмөнкү каржылык жана кредиттик механизмдерди сунуштоого болот:

- чакан жана орто бизнестин каржылоо үчүн коммерциялык банк түзүмдөрүн түзүү;
- биргелешип бизнестин каржылоо үчүн өнөктөштөрдү тартуу;
- бир нече өнөктөш ишканаларынан биргелешкен инвестициялар;
- чакан жана орто бизнестин инвестициялоо;
- Мамлекеттик-жеке өнөктөштүктө чакан ишканаларды тартуу.

Колдонулган адабияттар:

1. Абдымаликов К. « Экономика Кыргызстана» Бишкек 2010 527стр-547 стр.
2. Агеев А.И. «Предпринимательство» 4-е издание, Москва-Институт экономических стратегий, РУБИН-2016, 12 стр-30 стр., 39 стр.- 61стр., 79 стр. - 89 стр.
3. Малое и среднее предпринимательство в Кыргызской Республики, 2010-2022/ Национальный статистический комитет Кыргызской Республики.-Бишкек:-2022 <https://www.stat.kg/>
4. Кулуева, Ч. Р. Некоторые вопросы регулирования и поддержки малого и среднего предпринимательства в Кыргызстане / Ч. Р. Кулуева, А. А. Сатыбалдыева // Вестник Ошского государственного университета. Экономика. – 2022. – № 1(1). – С. 179-186. – EDN: WFJKRD.
5. Рубин Ю.Б. “Предпринимательство” –М.:Московский финансово-промышленный университет “Синергия” 2014 864 стр.
6. Акматов, С. Функционирование малого и среднего бизнеса в условиях "СОВИД-19" / С. Акматов // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Т. 2, № 1. – С. 13-20. – DOI: 10.52754/16947452_2021_2_1_13. – EDN: JWYECX.
7. Муравьев А.И., Игнатъев А.М., Крутик А.Б. «Предпринимательство» Учебник-СПб: Издательство «Лань», 2001, 696стр.
8. Крамер Н.Ш., Б.А.Путко под ред. Н.Ш.Крамера.— «Эконометрика»: учебник для студентов вузов/3-изд., перераб. и доп.-М.-:ЮНИТИ-ДАНА, 2010.-328 стр.
9. Эконометрика: учебник / Под ред. И. И. Елисейевой. -М.: Проспект, 2010.-288 с.